

Pressens Faglige Utvalg (PFU)
Postboks 46 Sentrum

0101 Oslo

Oslo 16. september 2011

Sak 107/11 – kommentarer til NRKs tilsvaer til klage fra Den norske Helsingforskomité

Vi viser til NRKs tilsvaer til vaer klage til Pressens Faglige Utvalg pa NRK Brennpunkt dokumentaren *Byen som kunne ofres*, sendt i NRK 26. april 2011.

Denne kommentaren gaer ikke inn pa alle enkeltheter i vaer klage pa nytt. Den opprinnelige klagen har en relativt hoy detaljgrad, og er klar pa hva vaert hovedanliggende er.

Men NRKs tilsvaer problematiserer vaer rolle i saken, blant annet ved a hevde at "Den norske Helsingforskomiteen gaer etter vaert skjonn fortiernes arend med sin klage." Klagen blir ogsa oppfattet "som et gufs fra den kalde krigen hvor annerledestenkende ble mistenkeliggjort" fordi den peker pa at a fornekte folkemord er et alvorlig forhold, som kan vaere straffbart.

Vi har tre kommentarer til dette.

1) Den norske Helsingforskomité er en menneskerettighetsorganisasjon som arbeider for a fremme blant annet ytrings- og mediefrihet. Vi respekter ytringsfriheten til de medieselskaper, journalister og kilder som har arbeidet med eller inngaer i dokumentaren. Men vi kan ikke se at dette er til hinder for a klage til Pressens Faglige Utvalg (PFU) og Kringkastingsraadet eller for a kritisere dokumentaren offentlig. Tvert imot, det er en avgjorende del av begrunnelsen for og innholdet i ytringsfriheten at ytringer og journalistiske produkter blir utfordret pa en saklig maate.

Det norske systemet hvor massemediene selv, gjennom organer som PFU og Kringkastingsraadet, behandler klager mot mediene er en ordning vi fremmer i land hvor det er myndighetene som i stor grad styrer og kontrollerer mediene. Vi har *ikke* argumentert for at NRK boer etterforskes eller tiltales for visningen av dokumentaren. Vi har derimot brukt kanaler og metoder som er trygt innenfor ytrings- og mediefrihetens rammer.

Det er urimelig a sette Helsingforskomiteens engasjement i saken i sammenheng med trusler mot kilder og journalister som har vaert involvert. I Bosnia-Hercegovina og i andre land pa

Vest-Balkan har Helsingforskomiteen støttet medier som har vært under press fra myndigheter eller private aktører, og driver i samarbeid med lokale organisasjoner et omfattende undervisningsarbeid i menneskerettigheter. Her står ytringsfriheten slik den er definert i FN- og Europarådskonvensjoner sentralt. Vi er blant de første til å kritisere trusler og vold som metoder til å fremme eller stoppe synspunkter.

2) Ifølge NRKs tilsvaret "... mener Helsingforskomiteen at deres (muslimske kilders) og våre ytringer kan være straffbare". Helsingforskomiteen viste i sin klage til at "[å] benekte eller underslå folkemord er et alvorlig forhold, straffbart i enkelte land".

Som sagt, vårt anliggende er å utfordre en dokumentar vi mener lider av alvorlige svakheter innenfor mediens egne klageorganer. Utsagnet begrunner derimot vårt engasjement i saken: Det pågår en kontinuerlig kamp om forståelsen av fortiden i Bosnia. Ikke minst i forhold til Srebrenica. Medier og journalister har et særlig ansvar når de tar opp forhold og problemer knyttet til en så omfattende overgrepssituasjon som Srebrenica representerer. Og til forskjell fra mange andre overgrepssituasjoner, er Srebrenica meget grundig belyst gjennom en serie av dommer av høy kvalitet fra internasjonale domstoler (ICTY og ICJ). Dommene setter Srebrenica inn i en større sammenheng, definerer hva som skjedde der og hvem som hadde ansvaret.

Men dette ser *Byen som kunne ofres* bort fra. Dette blir særlig alvorlig gitt at det fortsatt er et stort problem at ICTY-dommene ignoreres av mange i Bosnia og i de andre landene på Vest-Balkan.

Tilsvaret er forbilledlig klar på de journalistiske metoder som er fulgt. På side 8 heter det at "[t]he closer to the events described, the more credible a source is. For this reason, institutional sources rank far below the evidence of, say, participants and eye-witnesses. *This includes the ICTY. ...*"

Skepsis til institusjonelle kilder er i høyeste grad på sin plass og er velkjent også i Helsingforskomiteens arbeid. Men det er nær uforståelig for oss at filmmakerne plasserer ICTY på linje med andre institusjoner i sin metodiske skepsis. Etter vår mening finnes det ingen annen prosess med tilnærmet like stor troverdighet når det gjelder å prøve utsagn og veie troverdigheten til dokumentasjon knyttet til overgrep i krigene i det tidligere Jugoslavia. Gjennom behandling av et stort antall saker gjennom snart 20 år, også i ankeprosesser, er det her etablert en *hovedfortelling* om kontekst, tidslinjer, hovedansvarlige osv. for de verste overgrepene som ble begått i Bosnia-krigen (las oss kalle det "ICTY-fortellingen"). Den er etablert ved et av historiens grundigste rettsoppgjør.

Det betyr ikke at ikke mange detaljer gjenstår å avdekke. Bare et fåtall av de ansvarlige blir dømt i ICTY. Men domstolen har prioritert å føre saker mot personer med vidtrekkende ansvar.

Det er vanskelig å forstå at et ambisiøst graveprosjekt om folkemordet i Srebrenica ikke forholder seg til ICTYs Srebrenica-dommer, hvorav de viktigste er:

- Radisloav Kristić case
- Dragan Obrenović case
- Dražen Erdemović case
- Momir Nikolić case
- Blagojević & Jokić case
- Radovan Karadžić case (ingen dom ennå)
- Momčilo Krajišnik case
- Slobodan Milošević case (døde før dom avsagt)
- Ratko Mladić case (ingen dom ennå)
- Naser Orić case
- Momcilo Perišić case
- Popović *et al.* case
- Stanišić & Simatović case
- Stanković & Janković case
- Zdravko Tolimir case
- Milorad Trbić case

Dommene og/eller underlagsmaterialet for dem etablerer det vi kunne kalle “ICTY-fortellingen om Srebrenica”. Disse dommene, den høye kvaliteten de har og det svært omfattende arbeidet som ligger bak er også en del av bakgrunnen for vårt utsagn. Det er ment å illustrere alvorlighetsgraden og ansvaret journalister påtar seg når de bearbeider en slik overgrepssituasjon. Det er på ingen måte ment som en prediksjon om at filmmakerne ville bli dømt i noen domstol eller “å rasle med lovparagrafer”.

3) Vår klage ønsker journalistiske prosjekter som kaster lys over nye sider ved konfliktene i Bosnia velkommen. Den er positiv til at teamet bak dokumentaren har fått nye aktører til å stå frem med sine vitnemål og synspunkter.

Men den er meget kritisk til at den fremmer kontroversielle synspunkter uten overhodet å relatere dem til ICTY-fortellingen om Srebrenica. Viktige saker gjenstår å behandle frem til dom (Mladic- og Karadzic-sakene), men det er ikke ventet at de vil endre hovedfortellingen.

Det er, som klagen anfører, ikke mulig å få den fortellingen som *Byen som kunne ofres* forteller til å gå sammen med ICTY-fortellingen. Og dette tematiseres overhodet ikke i dokumentaren.

For Helsingforskomiteen er det klart: Enten er dommene feil, eller så er dokumentaren feil.

Det er også på sin plass å peke på at tilsvaret på flere punkter formidler andre synspunkter og inntrykk enn filmen. Tilsvaret fremstiller for eksempel filmens motiv som å vise fram

bosniakers klager på egen ledelse når det gjelder forsvaret av Srebrenica. Er det virkelig denne problemstilling som man formidler til den allmenne seer?

Mange har oppfattet det annerledes. En person skrev for eksempel følgende på sin Facebook profil 26. april: "Brennpunkt i kveld – en knall dokumentar: Srebrenica var ikke noen massakre likevel, slettes ikke noe folkemord. Det var et politisk offer som den muslimske presidenten stod bak og det hele var nøye kalkulert og framprovosert. Det endte i et militært nederlag for en mafiaktig kommandant, som flyktet og overlevde, og i dag ser ut som en nattklubbeier."¹

Et detaljert eksempel på dette er diskusjonen av styrkeforhold. I NRKs tilsvarende (s. 15) står det: "What is clear is that the VRS was stronger than the ABiH in terms of materiel, training and doctrine. However, it always had fewer troops under arms than the ABiH."

Og på side 16: "The programme-makers do not say that the VRS was 'militarily inferior'. We do say that it had fewer soldiers – that is not the same thing. The VRS got its superiority from weapons, training, command- structure and doctrine."

Programskaperne sier seg her enige i at VRS hadde "superiority". Vi mener at det motsatte inntrykk skapes i filmen.

Vi mener også at det er klargjørende at tilsvarets side 35 tilkjennegir at følgende kommentar i filmen – "Men Nesib Mandic kunne ikke gjøre noe. Verken Izetbegovic eller det militære lederskapet brydde seg om Srebrenicas bønn om hjelp" – ikke viser til noe som skulle eller kunne ha skjedd etter eller parallelt med møtet, men til begivenheter og beslutninger i god tid forut for møtet.

Kommentaren forleder seeren og inngår i oppbygningen fram mot den avsluttende kommentaren om at Izetbegovic hadde ansvaret for det som skjedde i Srebrenica.

På tilsvarets side 9 vises det til at "The very first words of commentary (words written by the programme-makers) over shots of Srebrenica are as follows: "Srebrenica in eastern Bosnia is a ghost town. More than 7,000 Muslim men never returned after the civil war. They were killed in 1995 by Serbian soldiers in a series of incidents commonly known as Europe's worst genocide since World War 2.""

Det spørres om Helsingforskomiteen har noe å utsette på noen av disse setningene. Vårt svar er at de ikke gjengir programmet korrekt. Dessuten er de åpne (ubestemte) nok til å åpne for alternativer til folkemord.

Dokumentaren (slik den er tilgjengelig på <http://www.nrk.no/nett-tv/klipp/731975/>) sier (2:48): "Den bosniske byen Srebrenica er en spøkelsesby. Mer enn 7000 muslimske menn

---

¹ Innlegget er nå fjernet og personen ønsker ikke å bli assosiert med det, men kilden kan dokumenteres.

kom aldri hjem etter borgerkrigen. I 1995 ble de drept av serbiske soldater i det som er kalt Europas nye Holocaust.”

La oss føye til at NRK Brennpunkts internettside der man finner programmet, introduserer dokumentaren slik:

“Omkring 8000 menn i den bosniske byen Srebrenica ble massakrert av serbiske styrker i juli 1995. Hendelsen er blitt omtalt som vår tids nye folkemord. Men hva var det egentlig som skjedde forut for denne hendelsen? Unike bilder og muslimske kilder avslører en nokså ukjent historie om den blodigste hendelsen i Europa etter andre verdenskrig. For mange folk fra Srebrenica føler at de ble ofret av sine egne ledere.”

Med andre ord, der en bruker ord som ”Holocaust” eller ”folkemord”, blir bruken problematisert eller relativisert ved tilføyelser som ”er blitt kalt” eller ”er blitt omtalt som” eller ”er alminnelig kjent som”.

Dette er en ordbruk meget langt fra utsagn som for eksempel: “FN-domstolen for det tidligere Jugoslavia har i en rekke dommer slått fast at massakrene i Srebrenica utgjorde et folkemord.” Allerede ved å anvende en slik terminologi antyder NRK at det kanskje likevel ikke var et folkemord.

I tilsvaret vises det til at Sefer Halilovic sier: “If you look at where they (the people from Srebrenica) are after the genocide at home ...”. Dette skal om vi forstår tilsvaret rett vise at ordet “folkemord” brukes i filmen. Om man lytter til hva Halilovic sier (57:34) er det klart at han bruker ordet for folkemord (“genocid”). Men den norske oversettelsen lyder: “Hvis du ser hvor folk fra Srebrenica har bosatt seg etter massakren...”.

Samlet sett framstår det som en forsøker å unngå ordet folkemord mest mulig. Der ordet likevel er brukt er det satt inn i en sammenheng slik at det likevel er ubestemt om det var det som skjedde. Og der filmen forteller en historie i strid med grunnleggende forhold i ICTY-fortellingen, blir dette ikke anført.

Gradvis legger filmen grunnlaget for en alternativ oppfatning:

- Den forteller en historie om at riktignok ble noen henrettet, men de fleste døde som følge av regulære stridigheter. Hovedproblemet for de bosniske styrkene i Srebrenica var at de manglet ledelse og støtte fra sentralregjeringen i Sarajevo, som på sin side hadde bestemt å gi fra seg Srebrenica og overlate innbyggerne og flyktningene der til sin egen skjebne. Og grunnen til at Srebrenica ble angrepet var at de bosniske styrkene som befant seg der hadde angrepet nabolandsbyer og begått overgrep der. Med andre ord, angrepet på Srebrenica var en hevnaksjon etter disse angrepene.²

---

² Som anført i klagen (s. 15), henviser Mladic selv ikke til landsbyangrepene men til at man endelig hadde fått hevn for at tyrkerne (det ottomanske riket) hadde slått ned et serbisk opprør i 1804.

Klagen vår mistenkeliggjør ikke “annerledes tenkende”. Den søker å påvise (1) at filmen forteller en annen historie enn ICTY-historien, (2) uten at dette blir omtalt i filmen, (3) filmen og presentasjonen av den henviser til at hendelsene er blitt omtalt som folkemord, men på en uforpliktende måte; (4) filmen gir et helhetsinntrykk og inneholder mange elementer som er uforenlig med en konklusjon om at folkemord ble begått i Srebrenica.

Også to andre forhold fortjener kommentar:

1) Filmene nevner ikke at FNs Sikkerhetsråd erklærte Srebrenica som en av flere sikre soner og heller ikke at Mladic’ styrker nedkjempet FN-soldater. Flere kontrollposter holdt av FN ble beskyttet og overtatt og FN-soldatene der tatt som gisler. Dette er blant de forbrytelser som Mladic er tiltalt for, men som filmene er tause om.

2) Filmene omtaler gjennomgående konflikten i Bosnia som en “borgerkrig”. Det er blitt en hevdvunnen måte å omtale konflikten på, men er strengt tatt i strid med rettspraksis fra ICTY. Her er det slått fast at konflikten var internasjonal, med deltakelse av tre stater: Bosnia-Hercegovina, Serbia (og Montenegro, som på dette tidspunktet var i statsforbund med Serbia, ofte omtalt som Rest-Jugoslavia) og Kroatia.

I en viktig ICTY-dom fra 6. September 2011 ble hærlederen i Rest-Jugoslavia fra 26. august 1993 til 24. november 1998, Momčilo Perišić, funnet skyldig i medvirkning til overgrep i Bosnia og Kroatia: “the most senior officer and Chief of the General Staff of the Yugoslav Army (VJ) from 26 August 1993 to 24 November 1998, was found guilty by majority in the Trial Chamber, Judge Moloto dissenting, of aiding and abetting murders, inhumane acts, persecutions on political, racial or religious grounds, and attacks on civilians in Sarajevo and Srebrenica.”³

Blant våre mål med klagen er å bidra til en bedre og mer informert debatt om krigen i Bosnia, og ikke minst om Srebrenica.

Fornektelse og relativisering av folkemordet i Srebrenica er et reelt problem i Bosnia-Hercegovina og Serbia. Det finnes selvsagt serbere som erkjenner betydningen av ICTYs dommer og som arbeider for å gjøre dem mer kjent, men nasjonalistiske miljøer bruker store ressurser på å omvende omverdenen til sin ideologisk bestemte versjon av hva som skjedde.

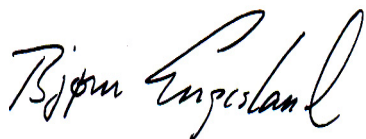
For offentlig opplysning har vi også valgt å legge ut dokumentene i saken på vår hjemmeside. Vi oppfatter ikke at verken PFU-klagen eller klagen til Kringkastingsrådet er en “lukket prosess”, slik NRK anfører i en kritikk av at vi har offentliggjort dokumentene (se: <http://www.nrk.no/programmer/tv/brennpunkt/1.7778685>)

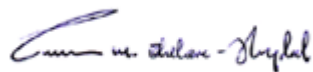
³ <http://www.icty.org/sid/10793>

Vi mener at vi er trygt innenfor ytringsfrihetens rammer. Også når vi gjør klage, tilsvar og kommentarer offentlig tilgjengelig.

Vennlig hilsen

Bjørn Engesland
Generalsekretær

Gunnar M. Ekeløve-Slydal
Assisterende generalsekretær